

Magnificus Johannes De Hunyad, Wayuoda Transylvanus, Validam Potentian Sevissimos Turcorum Debelasset, Triumphum Victorie Reportando

---

Liviu CÎMPEANU

Academia Română - Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu
Romanian Academy - Sibiu Social and Human Sciences Institute
 Personal e-mail: liviucimpeanu@yahoo.com

---

*Magnificus Johannes De Hunyad, Wayuoda Transylvanus, Validam Potentian Sevissimos Turcorum Debelasset,
Triumphum Victorie Reportando*

Our title paraphrases the charter issued by the Chapter of Arad in July 3, 1444, through which George Branković, Despot of Serbia, donated several estates in Hungary to John Hunyadi, by that time voivode of Transylvania, for the latter's victories over famous Ottoman warlords, like Mezid Beg and Şehabeddin. Hunyadi's victories over the Ottoman must have seemed real miracles at that time when the Ottoman Empire besieged the gates of Europe for over an half of century. The re-examination of the narrative and documentary sources on John Hunyadi's early battles with the Ottomans in the years 1435-1442 is a necessity in the Romanian historiography, since the topic wasn't analysed since the monographs on the hero's life and times, signed by Camil Mureşan (1968) and Mihail P. Dan (1974). The attentive analyse of the sources reveals interesting details on the (at least!) yearly raiding parties in the Ottoman borderlands, so common on the Hungarian-Ottoman frontier in the first half of the 15-th century, as well as on John Hunyadi's victories over Ishak Beg, Mezid Beg and the vezir Şehabeddin. King Wladislas Jagiello wrote about this victories that they raised the moral of the Christians, determining them to retake the offensive against the „cruel Turks”. And indeed, Hunyadi's military success led to the great anti-Ottoman Crusades of 1443-1444 and 1444.

Keywords: John Hunyadi; Ishak Beg; Mezid Beg; Şehabeddin; The Realm of St. Stephen; medieval Hungary; Ottoman Empire; Hungarian-Ottoman border; Hungarian-Ottoman wars; Transylvania; Battle of Sântimbru; Battle of Vaskápu; Poarta de Fier a Transilvaniei; Battle of Ialomiţa.

Titlul prezentului studiu este o parafrază din diploma emisă de Capitlul din Arad în 3 iulie 1444, prin intermediul căreia Gheorghe Branković, despotul Serbiei, dona lui Iancu de Hunedoara mai multe posesiuni în Ungaria, pentru victoriile raportate de acesta din urmă împotriva otomanilor¹. Victoriile lui

Iancu de Hunedoara asupra unor comandanți otomani renumiți, ca Ishak Beg, Mezid Beg și Şehabeddin trebuie să fi părut adevărate minuni într-o vreme în care puterea otomană părea de neoprit. După zdrobirea coaliției sârbe de sub conducerea cneazului Lazăr Hrebelianovici la Kosovo Polje, în 1389, Imperiul

Otoman aflat în plină expansiune a atins Regatul Sf. Ștefan. Deși regele Sigismund de Luxemburg (1386-1437) a avut inițial o atitudine ofensivă față de noii inamici de la granițele sudice ale regatului său, după eșecul cruciadei de la Nicopol (1396) a trecut la o tactică defensivă, sprijinită pe un adevărat „limes” care se întindea din Dalmația, la Marea Adriatică, de-a lungul râului Sava și al Dunării, până la Banatul de Severin, continuând cu Transilvania, „bastionul” natural care apăra sud-estul regatului. Timp de aproape jumătate de secol, luptele dintre creștini și otomani s-au desfășurat de-a lungul acestei frontiere fortificate. Caracteristic este că acțiunile militare de amploare au fost relativ puține: campania lui Mehmed I în Țara Românească și Transilvania, în anul 1420, încercarea regelui Sigismund de recuperare a cetății Golubac și retragerea precipitată la apropierea sultanului Murad al II-lea (1428), cele două invazii ale aceluiași sultan în Transilvania (1432 și 1438), cucerirea Semendriei și, totodată, a despotatului Serbiei, de către sultan (1439) și primul asediu otoman al Belgradului, apărat cu succes de János Tallóci (1440). În schimb, căpitani și nobili unguri și sârbi atacau cu cetele lor teritoriile otomane, întocmai cum beii otomani de margine (*uc-beğler*) și akângii lor atacau ținuturile creștine de margine. Aceste confruntări mărunte erau, așadar, o realitate permanentă a frontierei ungaro-otomane². În acest context și-a început cariera militară Iancu de Hunedoara, ale cărui victorii împotriva otomanilor, din perioada 1435-1442, au dus la schimbarea tacticii regatului medieval al Ungariei față de Imperiul Otoman, trecând la ofensivă. Primele confruntări ale lui Iancu de Hunedoara cu otomanii, fac obiectul prezentului articol.

Tatăl eroului, Voicu Românul, era un boier din Țara Românească, refugiat în Transilvania și intrat în slujba lui Sigismund de Luxemburg, în calitate de cavaler al Curții. Regele i-a acordat domeniul regal Hunedoara, desprins din comitatul omonim și alipit comitatului Alba în secolul al XIV-lea. De precizat că domeniul nu cuprindea nici târgul nici castelul din Hunedoara, pe care Iancu de Hunedoara l-a primit abia în 1439, în circumstanțe pe care o să le evocăm mai jos. Iancu, născut în jurul anului 1405, și-a început cariera la Curtea renesantistă a lui Pippo Spano din Timișoara și Ozora prin 1420, după care îl întâlnim în alaiul lui Evrenosoglu Ali-bei, *uc-beğ*-ul frontierei otomane din Albania, unde a petrecut mai mulți ani în care a învățat limba și tactica de luptă a otomanilor. Prin 1425 s-a refugiat la Curtea despotului sârb Ștefan Lazarevici, la Belgrad, unde a fost ridicat la rang de cavaler și unde, se pare, a întâlnit-o pe viitoarea soție, Elisabeta Szilagy. După moartea despotului (1427), tânărul cavaler a intrat în slujba baronului Dimitrie Csupor de Monoszló, în Croația, alături de care a mers în 1431 la încoronarea ca împărat a lui Sigismund de Luxemburg, în Italia. Ajuns în Lombardia, Sigismund

de Luxemburg, veșnic lipsit de bani, l-a demobilizat pe Iancu de Hunedoara și pe alți curteni, pentru a reduce cheltuielile Curții. Tânărul cavaler a intrat în solda ducelui milanez Filippo Visconti. După doi ani de slujbă la Milano, Iancu de Hunedoara a devenit cavaler al Curții lui Sigismund de Luxemburg, încoronat între timp ca împărat, însoțindu-l pe acesta în Germania, Ungaria și, mai târziu în Boemia. Iancu de Hunedoara a ajuns în Ungaria în vara anului 1435³.

În toamna aceluiași an, oastea de la frontiera sudică a Ungariei a întreprins o campanie pe apă și pe uscat, împotriva teritoriilor otomane. În 14 septembrie pregătirile militare ale ungarilor erau în toi, o lună mai târziu, în 6 octombrie, campania era în plină desfășurare: trupe de uscat și nave înarmate cu tunuri au pornit de la Belgrad spre părțile inferioare, împotriva turcilor⁴. La această campanie s-a alăturat și Iancu de Hunedoara împreună cu oamenii săi de arme, alături de care a întreprins un raid armat în Serbia, unde au jefuit o mănăstire ortodoxă, de la care au capturat bijuterii și pietre scumpe cu care s-au îmbogățit⁵. După această campanie, Iancu de Hunedoara s-a întors în Transilvania unde, împreună cu fratele și companionul său Ioan cel Tânăr, au intrat în slujba voievodului Ladislau Csáky (1427-1437)⁶. În primăvara-vara anului 1436, Iancu de Hunedoara, în calitate de cavaler al Curții, a fost convocat de regele Sigismund de Luxemburg pentru a participa la luptele împotriva ereticilor husiți din Boemia, unde a rămas până în 1439⁷. În schimb, cavalerul Ioan cel Tânăr (*Johannes miles*) a rămas în slujba lui Ladislau Csáky, voievodul Transilvaniei, sub al cărui steag s-a remarcat în lupta antiotomană.

Concret, în toamna-iarna anului 1436, trupele transilvănene l-au sprijinit pe pretendentul Vlad Dracul să ocupe domnia Țării Românești de la Alexandru Aldea, care ducea o politică de echilibru între unguri și otomani⁸. Noul voievod al Țării Românești a întreprins imediat o campanie de jaf și distrugere pe teritoriile otomane din zona Silistrei. Răspunsul otoman nu s-a lăsat așteptat: gaziii lui Ali Firuzbeioglu au întreprins și ei o incursiune pe teritoriul Țării Românești, pe care au devastat-o și a cărei populație au dus-o în robie⁹. Campania otomană a avut loc în toamna anului 1436 (înainte de 17 noiembrie) și a durat 40 de zile¹⁰. Văzând situația critică a aliatului de la sud de Carpați și anticipând un eventual atac asupra Transilvaniei, Ladislau Csáky a strâns urgent oastea Transilvaniei și a trecut în Țara Românească. În timpul acestei campanii a avut loc (cel puțin) o bătălie crâncenă în timpul căreia Ioan cel Tânăr a luptat vitejește, fiind și rănit. Pentru această faptă de vitejie a fost răsplătit de regele Vladislav Jagiello, în 9 august 1440¹¹. Prin intervenția voievodului Ladislau Csáky, situația în Țara Românească a fost restaurată, dar la scurt timp, în 1438, Vlad Dracul a fost nevoit să se supună sultanului¹².

Cât timp Iancu de Hunedoara a luptat în războaiele

husite din Boemia, unde a fost însoțit de fratele său Ioan cel Tânăr, au avut loc unele schimbări majore: moartea împăratului Sigismund de Luxemburg (9 decembrie 1437) și succesiunea la tronurile Ungariei, Boemiei și al Sfântul Imperio Romano-German a ginerelui său, Albert de Habsburg. La Curtea celui din urmă, Iancu de Hunedoara s-a apropiat de baronul Nicolae Ujlaki și de Frank de Talovac/Francisc Tallóci, căpitan al Belgradului, ban de Severin și comite al mai multor comitate sudice. Influența celor doi a fost decisivă pentru cariera ulterioară a eroului¹³. În primăvara anului 1439, Iancu de Hunedoara și Ioan cel Tânăr, fratele său, s-au întors în Ungaria, în fruntea unui detașament de 50 de „lănci”, circa 200 de călăreți¹⁴. Înainte de 9 mai 1439, cei doi Hunedorești au luat într-un fel de „antrepriză privată” întreținerea și apărarea cetăților Severin, Gureni, Orșova și Mehadia, împreună cu frații Ladislau, Mihail și Filip, fii lui Mihail de *Katha*, precum și cu prepozitul Iacob și arhidiaconului Nicolae de Borosd, ambii canonici de Eger și frați ai celor de mai sus. Sumele cheltuite cu întreținerea și apărarea cetăților din Banatul de Severin, erau „decontate” de rege și de regină cu moșii, acordate ca zălog¹⁵.

Astfel, Hunedoreștii au fost implicați activ în apărarea graniței sudice a regatului împotriva atacurilor otomane. Acestea din urmă nu s-au lăsat așteptate: după cucerirea otomană a Semendriei circulau deja zvonuri despre un nou atac otoman asupra Timișorii și a Severinului¹⁶. Zvonurile s-au dovedit a fi întemeiate, întrucât sultanul Murad a poruncit un atac asupra cetății Mehadia. Evrenosoglu Ali Beg și akângii săi au atacat cetatea, provocând creștinilor daune importante: „12000 de necredincioși au fost trecuți prin sabie și un număr de paisprezece renumiți bani unguri au fost aduși, cu armele, cu zălele și cu steagurile lor, la norocosul prag al sultanului Murad”¹⁷. Printre „banii” unguri capturați pare să fi fost și Francisc Tallóci, „părintele” lui Iancu de Hunedoara (cf. lui Bonfini). După capturarea acestuia, regele Albert de Habsburg i-a numit pe frații Iancu de Hunedoara și Ioan cel Tânăr în demnitatea de bani ai Severinului și, totodată, baroni ai regatului¹⁸. Întrucât demnitatea de baron era condiționată de posesiunea de cetăți, regele le-a donat noilor bani ai Severinului cetățile Hunedoara, Geoagiu și Șoimuș¹⁹. În legătură cu cetatea Hunedoara, este vorba despre ruinele castrului regal (abandonat în sec. XIV), situate pe dealul Sânpetru, în proximitatea castelului actual. Iancu de Hunedoara a început construcția castelului mai târziu (1442), după ce a dobândit demnitatea de voievod al Transilvaniei și, deci, capacitatea economică de a construi un astfel de monument²⁰.

În calitate de bani ai Severinului, Iancu de Hunedoara și Ioan cel Tânăr s-au văzut nevoiți să asigure în continuare întreținerea și apărarea cetăților aflate subordinea lor, din resurse proprii. Ca și mai înainte, regele „deconta” aceste cheluieli prin donații de bunuri

imobile, cu titlu de zălogire. O astfel de zălogire a avut loc în 27 septembrie 1439, când regele Albert le-a donat Hunedoreștilor mai multe moșii în schimbul sumei de 4000 de florini-aur, cheltuiți pentru întreținerea timp de trei luni a 200 de călăreți în cetățile Severin, Gureni, Orșova, Mehadia și Pecs²¹. În toamna aceluiași an, Iancu de Hunedoara și Ioan cel Tânăr au lansat o campanie de jaf și distrugere în Bulgaria otomană, ca răspuns la *akân*-ul lui Evrenosoglu Ali Beg, de la sfârșitul verii. Această acțiune militară este documentată de un singur izvor: diploma de danie a regelui Vladislav pentru frații Hunedorești, din 9 august 1440. Din păcate, nu se cunosc detalii de ordin militar, diploma descrie jafurile și distrugerile provocate de banii de Severin în „sălașul diavolilor” (*nidus..draconum*) și amintește doar luptele crâncene în care Hunedoreștii au fost răniți și mulți dintre familiarii lor uciși²². Astfel de incrusiuni erau însă rutină la frontiera ungaro-otomană.

Anul 1440 a fost unul critic: pe plan intern, Regatul Sf. Ștefan a fost zguduit de un sângeros război civil între Elisabeta, văduva lui Albert de Habsburg și mamă a regelui-copil Ladislau Postumul, și Vladislav Jagiello, candidatul „partidei” războinice de la Curte²³; în plan extern, în vara anului 1440, sultanul Murad al II-lea a asediat puternica cetate a Belgradului, apărată cu succes de căpitanul ei, János Tallóci, cavaler ioanit și prior de Vrana²⁴. În același timp, sultanul a poruncit begilor de margine să întreprindă o incursiune de jaf în Ungaria²⁵, care a afectat comitatele Caraș și Cuvin, ale căror nobilime s-a refugiat în interiorul regatului²⁶. Este sigur că în timpul acestor confruntări, Iancu de Hunedoara și Ioan cel Tânăr au făcut față invadatorilor otomani, așa cum reiese din diploma de danie a lui Ladislau Postumul pentru Iancu de Hunedoara, emisă în 30 ianuarie 1453: în textul diplomei citim că acesta din urmă era ban de Severin *vbi et gloriosa tandem auersus Teucros, eotunc illis partibus oppiso infestos, prelia, ipse et egregius condam alter Johannes de ipsa Hwnnyad miles, sibi sanguie frater, fortissimaque strenuitate par et socius, victorioso semper sine, sepius confecerunt*²⁷.

Mult mai bine documentate sunt luptele ungaro-otomane din vara anului 1441. Iancu de Hunedoara, devenit voievod al Transilvaniei (ianuarie) și căpitan al Belgradului (iunie)²⁸, s-a confruntat cu o ivăzie otomană masivă, care a vizat părțile inferioare ale regatului. Cu permisiunea sultanului, aflat în tabăra de vară²⁹, Ishak Beg din Semendria (cetate otomană din 1439), împreună cu ceilalți begi de margine au strâns o oaste formată din spahii și trupele neregulate de akângii de pe cuprinsul stăpânirilor lor³⁰, și au invadat regiunile sudice ale Ungariei până la Tisa (la nord de Dunăre), regiunea dintre Sava și Drava, precum și banatul Slavoniei (la sud de Dunăre). Cea mai afectată a fost regiunea din jurul Belgradului, fiind devastate inclusiv suburbiile orașului, unde otomani au acționat cu cea mai mare ferocitate³¹.

Între timp, Iancu de Hunedoara, aflat la Timișoara³², și-a mobilizat în secret oastea, pentru a porni împotriva inamicului³³. Oastea voievodului era formată din banderiuil propriu, compus din mercenari și familiari, precum și din nobilimea și miliția portală din zonele aflate sub jurisdicția sa și afectate de invazie (banatul de Severin, comitatul Timiș și căpitanatul de Belgrad)³⁴. Se pare, chiar, că regele Vladislav a decretat mobilizarea generală³⁵. Sub steagul voievodului luptau catafractari (majoritatea mercenari), lăncieri călări (majoritatea din rândurile nobilimii, atât familiari ai voievodului cât și membrii ai insurecției nobiliare din comitatele afectate de invazie), arcași călări (majoritatea din rândurile miliției portale, înarmați astfel cf. decretului lui Sigismund de Luxemburg din 12 martie 1435), infanterie grea (probabil mercenari boemi, care luptau ca atare) și arcași pedestri (din rândurile slujitorilor care însoțeau steagurile). La toate aceste categorii de ostași enumerate de Antonio Bonfini s-a alăturat și banderiuil lui Nicolae Ujlaki, cel de-al doilea voievod al Transilvaniei, companionul și aliatul lui Iancu de Hunedoara³⁶. Oastea celor doi voievozi a repercutat o serie de victorii asupra contingentelor otomane care devastau regiunile sudice ale Regatului Ungariei³⁷. În cele din urmă, oastea creștină a ajuns față în față cu contingentul principal al otomanilor, comandat de Evrenosoglu Ishak Beg. În timp ce acesta se apropia de Belgrad în fruntea spahiilor și akângiilor săi, vrând să pună la încercare curajul lui Iancu de Hunedoara, oastea creștină a trecut pe malul sudic al Dunării și și-a întins tabăra între Belgrad și Semendria, la 70 de stadii (cca. 14 km) de inamic. Bătălia este descrisă de Antonio Bonfini, cronicarul umanist al regelui Matia Corvinul, cel mai probabil pe baza mărturiilor unor veterani: la apropierea akângiilor lui Ishak Beg, Iancu de Hunedoara a stabilit ordinea de luptă: oastea sa s-a aliniat în formă de semilună, cu coarneau spre inamic. Coarneau semilunii erau formate din două steaguri de lăncieri călări, urmați de catafractari și de contingente de arcași călări. Centrul formațiunii de luptă era format din infanterie grea și arcași, meniți să-i sprijine pe catafractari. De asemenea, a fost păstrată o rezervă puternică de cavalerie grea. La ordinul comandantului, toată oastea creștină a pornit în formațiune de luptă asupra inamicului. Nu s-au păstrat informații despre organizarea oștii lui Ishak Beg, se știe numai că otomanii au intrat în bătălie cu tradiționalul strigăt de luptă. Ciocnirea dintre cele două oști a fost foarte violentă iar lupta a fost crâncenă, cu multe victime de ambele părți. Deși, într-o primă fază, otomanii au respins avangarda creștină, formată din steagurile de lăncieri călări, catafractarii din urma acestora și infanteria grea din centru a zdrobit rândurile otomane. Spahii și akângii au fost în parte uciși, în parte împrăștiați iar Ishak Beg a fugit de pe câmpul de luptă, spre Semendria. Oastea creștină i-a

urmărit pe turcii care se retrăgeau în debandadă, până sub zidurile Semendriei. Iancu de Hunedoara și oastea sa au capturat tabăra și bagajele otomanilor și au luat mulți prizonieri, pe care i-au dus în cetatea Belgrad. Vestea victoriei a fost primită cu bucurie la Buda, unde se afla regele Vladislav și curtea sa. Regele a lăudat vitejia lui Iancu de Hunedoara într-o lungă misivă și l-a răsplătit pe voievod cu dani bogate³⁸. Diplomele de danie emise de Vladislav Jagiello pentru Iancu de Hunedoara în 8 octombrie 1441 și 17 aprilie 1443 celebrează victoria voievodului Transilvaniei asupra *serenissimus ille Izak Woywoda*³⁹ și arată că aceasta a ridicat moralul trupelor creștine, însuflându-le să reia lupta împotriva turcilor⁴⁰.

Această victorie a lui Iancu de Hunedoara asupra otomanilor nu l-a lăsat indiferent pe sultanul Murad al II-lea. În 17 septembrie 1441, raguzanii aduceau la cunoștința regelui Vladislav știrile primite „de curând” de la spioni demni de încredere, că sultanul și-a revnit după o boală îndelungată și că plănuiește o invazie masivă a Ungariei, în martie 1442⁴¹. În 17 octombrie 1441, raguzanii îi confirmau regelui Ungariei veridicitatea acestor știri⁴². Și, într-adevăr, la începutul anului 1442, sultanul Murad al II-lea, aflat la reședința sa din Adrianopol, i-a îngăduit lui Mezid Beg, sangeacbei de Kruševac și *mirahor* (emir al grajdurilor imperiale)⁴³, să întreprindă o expediție de pradă (*akân*) în Transilvania⁴⁴. Mezid Beg a adunat o oaste puternică formată din spahii aflați în propria subordine (*tavgi*) și akângii⁴⁵, apreciată de creștini la 16000 de oameni!⁴⁶ Numărul invadatorilor otomani este exagerat, dar sugerează superioritatea numerică a inamicului. Aceste efective cuprindeau și cetele unor bei mai mărunți de la frontiera ungaro-otomană⁴⁷. Expediția a pornit cel mai probabil de la Kruševac, a trecut peste partea vestică a Țării Românești (Oltenia actuală), intrând, prin pasul Poarta de Fier, în sud-vestul Transilvaniei⁴⁸. Odată cu oastea lui Mezid Beg, a venit tot alaiul de nenorociri care însoțea astfel de expediții: robirea populației, ucideri, jafuri, distrugerii și incendieri⁴⁹.

Recent, medievistul maghiar Tamás Pálosfalvi a formulat ipoteza că prima dată, Mezid Beg s-a confruntat doar cu Gheorghe Lépes, episcopul Transilvaniei, însărcinat cu apărarea provinciei. Iancu de Hunedoara ar fi stat în Banat până când a fost sigur de ținta atacului otoman și a intervenit pe valea Mureșului, tăind retragerea lui Mezid Beg, căruia i-a provocat o înfrângere categorică⁵⁰. Teoria este inteligent formulată și bine argumentată, dar este contrazisă de un document contemporan: diploma de donație a regelui Vladislav pentru Iancu de Hunedoara, din 17 aprilie 1443, care menționează fără echivoc două bătălii ale voievodului cu Mezid Beg⁵¹. Dacă cronicarii Johannes de Thurocz și Antonio Bonfini ar putea fi contestați, pe motiv că au scris cu câteva decenii mai târziu (dar totuși, folosind documente și mărturiile unor contemporani!),

textul diplomei lui Vladislav Jagiello are la bază chiar mărturia lui Iancu de Hunedoara, revenit la Curte după 2 ani de absență⁵². Totuși, autorul în cauză consideră că Iancu de Hunedoara a pretins doar că a participat la prima luptă cu Mezid Beg, pentru a nu fi sancționat pentru neglijență cu suspendarea demnității de voievod⁵³. Dar o așa manipulare a adevărului este puțin probabilă și, până la proba contrarie, considerăm diploma regelui Vladislav un izvor demn de încredere.

Cu puțin timp înainte de invazia otomană, Iancu de Hunedoara a ajuns în Transilvania și s-a stabilit la Alba Iulia, reședința episcopului Gheorghe Lipes, prietenul și aliatul său. De aici a dispus mobilizarea generală, anunțată printr-o spadă însângărată purtată prin toată țara⁵⁴. Adunarea la arme a nobililor, sașilor, secuilor și a miliției portale era un proces anevoios și cerea timp. Devastarea sud-estului Transilvaniei și apropierea năvălitorilor otomani de sediul episcopal al Transilvaniei (cronicarii scriu că fumul incendiilor provocate de inamic se vedea deja din Alba Iulia!) l-a determinat pe Iancu de Hunedoara să întreprindă un contraatac cu oastea pe care o avea la îndemână: banderiu propriu și banderiu episcopului Gheorghe Lipes, suplimentat cu alți oameni de arme adunați în grabă. Voievodul a fost conștient de inferioritatea numerică a trupelor sale, de aceea a dispus alcătuirea unui careu compact. În această formațiune de luptă, oastea a pornit din Alba Iulia, mărșăluind de-a lungul Mureșului, spre nord-est. Între timp, Mezid Beg, războinic încercat, și-a ascuns unitățile de cavalerie ușoară, din rândurile spahiilor proprii (*tavgi*) și ale akângiilor, pe văile laterale ale Mureșului. În 18 martie 1442, careul de luptă comandat de Iancu de Hunedoara și de episcopul Gheorghe Lipes a ajuns pe câmpul de lângă satul Sântimbru, pe Mureș⁵⁵. Atunci s-a declanșat ambuscada pregătită de Mezid Beg: cavaleria ușoară otomană a ieșit „pe neașteptate” din ascunzători și s-a năpustit asupra creștinilor, copleșindu-i numeric. Luată prin surprindere, oastea creștină a fost învinsă, împrăștiată și pusă pe fugă. Supraviețuitorii măcelului au fugit în debandadă înapoi spre Alba Iulia, cu akângii otomani pe urme. În timpul retragerii, calul de luptă a lui Gheorghe Lipes s-a împiedicat la trecerea unui pârâu și l-a aruncat pe călăreț la pământ. Ajuns din urmă, episcopul Transilvaniei a fost ucis de akângi. Iancu de Hunedoara, rănit în luptă, a reușit să ajungă în cetatea Alba Iulia, împreună cu supraviețuitorii din banderiuul său și din cel al episcopului⁵⁶. Nimic nu părea să mai poată opri jafurile otomanilor. Mezid Beg a dispus reluarea jafurilor și „a dat învoire akângiilor să se împrăștie în toate părțile”⁵⁷. Această primă bătălie a avut loc în data de 18 martie 1442⁵⁸.

După această dată, în tabăra voievodului de la Alba Iulia s-au adunat în grabă toți oamenii de arme, nobili (lăncieri călări), secu (lăncieri călări, arcași călări și pedestri ușoară) și sași (majoritatea

pedestri înarmați cu lănci, arbalete și puști), care au putut fi recrutați într-un timp atât de scurt. Aceștia și supraviețuitorii bătăliei de la Sântimbru au format o nouă oaste, cu care Iancu de Hunedoara a pornit împotriva lui Mezid Beg, ale cărui trupe erau încă împrăștiate după pradă⁵⁹. Când vestea despre regruparea creștinilor a ajuns în tabăra otomană, Mezid Beg a întâmpinat-o cu dispreț și s-a lăudat comandanților săi că o să-i învingă încă odată pe ghiauri și o să le ucidă comandantul, ale cărui semne distinctive (blazon, arme, culoarea calului) le-a aflat. În tabăra otomană se afla un spion a lui Iancu de Hunedoara, după Bonfini chiar solul care i-a adus lui Mezid Beg vestea despre noua oaste a creștinilor, care a auzit laudele comandantului otoman și a mers degrabă cu acestea în tabăra voievodului. Voievodul a luat în considerare avertizările spionului și și-a schimbat însemnele, armele și calul cu cele ale cavalerului Simon Kamonay, unul dintre nobilii fideli din anturajul său. De asemenea, i-a dat spre protecție un detașament format din cei mai viteji și puternici cavaleri (catafractari). După ce a rânduit oastea în formațiune de luptă, Iancu de Hunedoara a pornit împotriva inamicului, aflat în retragere spre Poarta de Fier a Transilvaniei⁶⁰.

Încărcată de robi și de prăzi, oastea otomană se deplasa spre sud-vestul Transilvaniei. Încercându-se în forțele proprii, Mezid Beg nu și-a rechemat detașamentele de cavalerie ușoară împrăștiate după pradă⁶¹. Corpul principal al oștii otomane a fost ajuns din urmă și atacat pe neașteptate de creștini la Poarta de Fier a Transilvaniei, a cincea zi de la prima confruntare, adică în 22 martie 1442⁶². Formațiunea de luptă încropită în grabă de Mezid Beg a fost atacată cu deosebită violență de oamenii de arme aflați sub steagurile voievodului. În timpul celei mai crâncene încăleștări, detașamentul otoman însărcinat cu uciderea lui Iancu de Hunedoara și-a croit drum spre cavalerul Simon Kamonay, care purta însemnele și armele voievodului, și, cu tot eroismul său și a cavalerilor din jurul său, a fost ucis în luptă. Această acțiune nu a avut însă efectul scontat de Mezid Beg, iar creștinii au continuat lupta și mai aprig, împrăștiind și punând pe fugă oastea otomană. Când luptătorii lui Iancu de Hunedoara au ajuns în tabăra otomană, i-au eliberat pe creștinii capturați în bătălia de la Sântimbru, care au pus mâna pe arme și li s-au alăturat camarazilor lor. Văzând măcelul oștii otomane, Mezid Beg și fiul său au încercat să fugă, dar au fost prinși și uciși, „găsind acolo o moarte de martir” (Orudj bin Adil). Odată cu tabăra otomană, creștinii au capturat prăzi bogate și i-au eliberat pe prizonierii luați în timpul raidului. *Tavgi* și *akângii* care au supraviețuit bătăliei, dar și cei care erau încă împrăștiați după pradă, au fost urmăriti de oastea creștină mai multe zile la rând, unii dintre ei fiind ajunși din urmă și uciși pe pantele abrupte ale munților⁶³. Prin această victorie, voievodul Transilvaniei „a adus în

dar Domnului o război glorioasă⁶⁴.

În urma bătăliei a rămas un peisaj macabru: un câmp plin de trupurile mutilate ale celor căzuți în luptă⁶⁵. În semn de victorie, Iancu de Hunedoara a trimis regelui său un „trofeu” la fel de macabru: un car mare, tras de zece cai, plin cu capete de turci, deasupra cărora se aflau capul lui Mezid Beg și cel al fiului său, alături de steaguri, arme și alte însemne militare. Regele Vladislav și despotul Gheorghe Brankovici, împreună cu prelații și baronii Ungariei, au primit cu uimire și bucurie „darul” lui Iancu de Hunedoara. Victoria acestuia din urmă a fost anunțată prin epistole monarhilor și principilor lumii, iar papa a dispus să se înalțe rugăciuni de mulțumire în toate bisericile Creștinătății⁶⁶. Chiar și otomanii au trebuit să recunoască faptul că „incursiunea nu a izbutit și oastea noastră a fost înfrântă în 845 al Hegirei”⁶⁷.

La Înalta Poartă se zvonea că Iancu de Hunedoara a beneficiat de ajutor militar din partea lui Vlad Dracul, voievodul Țării Românești. Cronicile otomane consemnează acest zvon destul de confuz, fie că domnul Țării Românești s-a alăturat „ungurilor” și împreună l-au nimicit pe Mezid Beg, fie că a stat ascuns în munți de unde a prins în ambuscadă rămășițele oștii otomane care se întorcea învinsă din Transilvania⁶⁸. Chiar dacă acestea au fost simple zvonuri, atitudinea duplicitară a lui Vlad Dracul a provocat suspiciunea otomanilor. Astfel, imediat după bătălia de la Poarta de Fier a Transilvaniei, sultanul Murad al II-lea l-a convocat pe Vlad Dracul, pe fii săi Vlad și Radu, și pe boierii Țării Românești la Înalta Poartă, la Adrianopol. În ciuda salvconductului dat muntelui, sultanul a dispus arestarea lor (despre voievod se zvonea chiar că ar fi fost omorât). Imediat, domnia Țării Românești a fost dată unui pașă otoman iar pământurile confiscate de la boierii arestați au fost împărțite turcilor (ca timaruri?). Pașa, al cărui nume nu este menționat de izvoare, a pornit de urgență cu o oaste de 12000 de ostași, pentru a în primire Țara Românească⁶⁹. În această situație critică, boierimea Țării Românești a cerut ajutorul lui Iancu de Hunedoara⁷⁰, care a intervenit în forță cu oastea „ungurilor” și, cu ajutorul celor din „țara Valahiei”, au învins oastea de ocupație a otomanilor din Țara Românească⁷¹. Iancu de Hunedoara l-a învins și decapitat pe „voievodul vrășmaș al acelor părți” (*inimico earundem partium wayuoda*), adică pe pașa otoman care ținea domnia Țării Românești, înlocuindu-l cu Basarab al II-lea, adevăratul moștenitor al tronului⁷². Astfel, Țara Românească a intrat din nou în sfera de hegemonia a regatului medieval al Ungariei, la scurt timp fiind atrasă și Moldova, pe calea diplomației⁷³. Această campanie a lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească a avut loc în vara anului 1442 și, din păcate, nu se pot stabili alte detalii legate de ea.

În vara aceluiași an, tentativa de reglementare a situației tensionate dintre Regatul Sf. Ștefan și Înalta

Poartă pe cale diplomatică a eșuat. Astfel, sultanul Murad I-a trimis pe Șehabeddin, beglerbegul Rumeliei, să restaureze dominația otomană în Țara Românească și să război înfrângerea lui Mezid Beg. Oastea lui Șehabeddin cuprindea spahii și akângii rumelioți, precum și un puternic corp de ieniceri⁷⁴. La sfârșitul verii anului 1442, otomanii au trecut în Țara Românească, pe la Turnu. Imediat, cetele de akângii s-au împrăștiat de-a lungul și de-a latul Țării Românești, prădând și luând populația în robie. Șehabeddin a rămas în tabără, cu spahii rumelioți, begii de margine și ienicerii⁷⁵.

Situația la sud de Carpați era acum la fel de primejdioasă ca în 1436, când Ladislau Csáky, voievodul Transilvaniei, a mers în ajutorul lui Vlad Dracul, voievodul Țării Românești (vezi supra!). La sfârșitul verii anului 1442, Iancu de Hunedoara a mers în ajutorul aliatului său, Basarab al II-lea. În condiții necunoscute, voievodul Transilvaniei a decretat mobilizarea generală a provinciei⁷⁶, chemându-i sub arme pe nobili (lăncieri călări), secuți (lăncieri și arcași călări și infanterie ușoară) și pe sași (infanterie înarmată cu lănci, arbalete și puști), precum și miliția portală (arcași călări). Pe lângă aceștia, Iancu de Hunedoara dispunea de banderiușul propriu (catafractari și lăncieri călări), precum și infanterie grea husită, înarmată cu arme de foc și însoțită de care de luptă⁷⁷. Cu această oaste a trecut în Țara Românească⁷⁸ unde a făcut joncțiunea cu oastea lui Basarab al II-lea⁷⁹.

În tot acest timp, oastea otomană era încă împrăștiată după pradă iar Șehabeddin își petrecea timpul cu zaiafeturi, în tabăra principală. Begii otomani l-au avertizat pe beglerbegul rumeliot să fie cu băgare de seamă iar iscoadele au adus vestea despre apropierea și tăria oștii lui Iancu de Hunedoara⁸⁰. A fost însă prea târziu, în 2 septembrie 1442, oastea creștină se afla deja față în față cu otomanii, pe cursul superior al Ialomiței, la nord de Târgoviște⁸¹.

Ordinea de luptă a celor două tabere, precum și desfășurarea bătăliei este descrisă doar de Antonio Bonfini, pe la 1490, pe baza mărturiilor unor veterani „care atunci se aflau în solda lui Corvinus”⁸². Potrivit cronicarului, Iancu de Hunedoara și-a alcătuit formațiunea de luptă în formă de semilună, coarneau erau formate din două careuri de catafractari ale căror ariegardă era formată din arcași călări. În fața fiecărui careu era câte un detașament de lăncieri călări, în formă de triunghi, cu vârful spre inamic. Centrul era format din două careuri de catafractari, între care se afla infanteria grea, înarmată cu lănci lungi, arcuri și arbalete. Cele două aripi ale oștii erau apărate de carele de luptă husite.

Șehabeddin a încropit în grabă formațiunea de luptă, după metoda tradițională a otomanilor, în formă de semilună. Călărima (formată din spahii și akângii) și pedestrima neregulată (azabii) formau coarneau iar centrul a fost alcătuit din corpul de ieniceri.

La un semn au sunat trompetele de luptă și cele două oști s-au năpustit una asupra celeilalte⁸³. Prima

dată au atacat lăncierii din cele două flancuri ale oștii creștine dar, după un prim succes, otomanii i-au respins. Cavaleria ușoară s-a retras în spatele cuirasierilor de pe flancuri, care au intrat apoi în luptă, rupând cu lăncile lor lungi și cu spadele grele rândurile călăreților otomani. În același timp, cuirasierii din centru i-au atacat pe ienicerii din centru, înscându-se un măcel groaznic: ienicerii cu săbiile și iataganele lor au ucis caii cuirasierilor și pe călăreții căzuți la pământ dar și din rândurile lor au fost uciși mulți. După patru ore de luptă, beglerbegul Șehabeddin a încercat o nouă strategie: a poruncit cavaleriei de pe flancuri să încerce o manevră de învăluire. Iancu de Hunedoara a înțeles capcana lui Șehabeddin și a poruncit carelor de luptă să-i învăluie, la rândul lor, pe călăreții otomani care atacau flancurile creștine. Astfel, flancul drept al otomanilor a fost prins într-o adevărată capcană a morții, spahii și akângii fiind atacați din carele de luptă cu săgeți și proiectile de pușcă și de tun dar și de cavaleria din flancul stâng al creștinilor. Călăreții otomani din flancul stâng, văzând măcelul flancului drept, au fugit în debandadă de pe câmpul de luptă. Victoria de pe flancul stâng al creștinilor i-a însuflețit pe aceștia din urmă, nimicindu-i și pe ienicerii din centrul formațiunii de luptă a otomanilor. Bătălia crâncenă a durat până la lăsarea serii. Nu mai puțin de 15 begi au rămas pe câmpul de luptă. La adăpostul nopții, Șehabeddin a reușit să fugă peste Dunăre însoțit doar de gărzile sale⁸⁴. Cronicarii otomani recunosc în unanimitate înfrângerea lui Șehabeddin, pe care îl portretizează (aproape caricatural) ca fiind îngâmfat, delăsător, bețiv și laș⁸⁵.

Creștinii au ocupat tabăra otomană și au capturat armele și bogățiile rămase în urma otomanilor, luând totodată și o mulțime de prizonieri. Veteranii care i-au relatat lui Bonfini detaliile bătăliei susțin că Iancu de Hunedoara și-a oprit oastea de la urmărirea otomanilor fugari, pentru a nu continua măcelul. După sfârșirea campaniei, voievodul învingător și-a făcut o intrare triumfală în Buda, unde a fost așteptat și celebrat de regele Vladislav și de popor. Steaguri și alte trofee de război au fost dăruite regelui și apoi atârinate în semn de victorie în biserici⁸⁶.

Potrivit izvoarelor documentare, „nu mult după aceea” Iancu de Hunedoara a strâns o oaste nouă cu care a invadat Bulgaria otomană, cucerind orașul Vidin și împrejurimile⁸⁷. Dincolo de incendierile, distrugerile și jafurile inerente oricărei campanii militare, oastea creștină a eliberat, cu acest prilej, populația dusă în robie de otomani, în anii precedenți⁸⁸. Cu altă ocazie, Iancu de Hunedoara și Nicolae Ujlaki, voievozii Transilvaniei, au lansat o campanie de jaf, distrugere și intimidare în Serbia otomană și în zona *Vzura*⁸⁹ (!?). Se pare că, în timpul acestei campanii, cei doi voievozi au învins o oaste de 15000 de otomani, comandată de temutul Turahan Beg, *uc-beğ* de Trikala (Grecia)⁹⁰. Din păcate, diplomele de danie care menționează aceste campanii nu oferă niciun fel de indiciu cronologic,

geografic sau militar. Sunt simple mențiuni ale unor succese antiotomane pentru care Iancu de Hunedoara era răsplătit, dar ele sunt deosebit de importante pentru completarea biografiei eroului.

Reexaminarea surselor documentare și narrative privitoare la primele lupte ale lui Iancu de Hunedoara cu otomanii (1435-1442) a fost un deziderat în istoriografia română, întrucât subiectul nu a mai fost reluat de la lucrările de popularizare despre viața eroului, semnate de Camil Mureșan (1968) și Mihail P. Dan (1974)⁹¹. Reconstituirea în detaliu a tuturor luptelor (cunoscute!) purtate de Iancu de Hunedoara cu otomanii în perioada 1435-1442 s-a lăsat așteptată. Scrutarea cu atenție a izvoarelor a scos la iveală detalii interesante atât despre raidurile de jaf anuale în teritoriile otomane, atât de obișnuite la frontiera ungaro-otomană în prima jumătate a secolului al XV-lea, cât și asupra victoriilor lui Iancu de Hunedoara asupra vestiților Ishak Beg, Mezid Beg și Șehabeddin. Regele Vladislav Jagiello considera că aceste victorii au ridicat moralul trupelor creștine, însuflețindu-le să reia ofensiva împotriva „preacruzilor turci”⁹². Într-adevăr, succesul militar a lui Iancu de Hunedoara a dus la marile campanii antiotomane din 1443-1444 și 1444⁹³.

Note:

- DL 13785 și DL 13786; *Documenta Romaniae Historica*, seria D. *Relații între Țările Române*, vol. I (1222-1456), ed. Ștefan Pascu et alii, București, 1977, 379-383, nr. 274 (în continuare: DRH. D., I).
- Despre confruntările ungaro-otomane de la sfârșitul secolului al XIV-lea până la marile campanii ale lui Iancu de Hunedoara din 1443-1444 și 1444, vezi Tamás Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389-1526*, Leiden-Boston: Brill, 2018, p. 51-105 (în continuare: Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*); Ferenc Szakály, *Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács*, în „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae”, XXXIII (1), 1979, p. 73-97; Leopold Kupelwieser, *Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács*, Viena-Leipzig, 1899, p. 7-67.
- Pentru cariera timpurie a lui Iancu de Hunedoara vezi Liviu Cîmpeanu, „*Ex bono tirone miles fortissimus, ex milite imperator optimus emersit*”. *Reflections on the beginnings of John Hunyadi's career*, în *Politics and Society in Central and South-Eastern Europe. 13-th – 16-th Centuries*, ed. Zoltan Iusztin, Cluj Napoca, 2019, în curs de apariție (în continuare: Cîmpeanu, *Ex bono tirone miles fortissimus*).
- Wertner Mór, *Magyar hadjáratok a XV. század első felében*, în *Hadtörténelmi közlemények*, vol. XII, 1911, p. 542.
- Antonius de Bonifis *Rerum Ungaricarum Decades*, ed. I. Fögel, B. Ivány, L. Juhás, tomus III. Decas III, Lipsiae, 1936, liber IX, p. 219 (în continuare: Bonfini, *Decades*, III)
- Ibidem*; pe larg la Cîmpeanu, *Ex bono tirone miles*

fortissimus, în curs de apariție.

7. *ibidem*.

8. Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881*, vol. I, secolele XIV-XVI, București, 2001, p. 92-93.

9. Așik-Pașa-Zade, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vo. I sec. XV – mijlocul sec. XVII, ed. Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 85-86; Mehmed Neşri, *Djihannuma, Tarih-i Al-i Osman*, în *ibidem*, p. 118; Idris Bitlisi, *Heşt Behişt*, în *ibidem*, p. 165-166; Anonimele *Tevarih-i Al-i Osman*, în *ibidem*, p. 182; Lütfi Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *ibidem*, p. 239; Mehmed Paşa Küciük Nişandji, *Tarih-i Nişandji*, în *ibidem*, p. 292; Sa'adeddin, *Tâdj-Üt-Tevarih*, în *ibidem*, p. 309; Mehmed bin Mehmed, *Nubbet-Ül-Tevarih Ve'l-Abhar*, în *ibidem*, p. 403-404; Kodja Husein, *Beda'l Ul-Vekat*, în *ibidem*, p. 448-449 (volumul se va cita în continuare: *Cronici turcești...*, I).

10. Raportul din Constantinopol a lui Ioan Raguzanul către părinții Conciliului de la Bazel, din 17 noiembrie 1436, la Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la Istoria Românilor*, vol. III, București, 1897, p. 82-83; Ilie Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, Iași, 1928, p. 82-83 (în continuare: Minea, *Vlad Dracul*).

11. DL 13577; Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Cluj-Napoca, 2016, p. 101-105 (în continuare: Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, I).

12. Minea, *Vlad Dracul*, p. 96-97.

13. Cîmpeanu, *Ex bono tirone miles fortissimus*, în curs de apariție.

14. Iancu de Hunedoara și Ioan cel Tânăr se aflau în fruntea acestui detașament de 50 de „lânci” deja în 21 septembrie 1437, vezi DL 13088; *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. I, partea 2, București, 1890, p. 627-628, nr. 523 (în continuare: Hurmuzaki I/2). Istoriografia mai veche considera că o „lance” era formată din 10 oameni de arme dar de curând s-a demonstrat în mod convingător că această unitate era formată din 3-4 oameni, vezi Artila Barany, *King Sigismund of Luxemburg and the preparations for the Hungarian crusading host of Nicopolis (1386-396)*, în *Partir en croisade à la fin de Moyen Âge. Financement et logistique*, ed. Daniel Baloup și Manuel Manuel Sánchez Martínez, Toulouse, 2015, p. 159. Un argument în plus pentru această interpretare este că în 1439 Iancu de Hunedoara și Ioan cel Tânăr aveau sub steagurile lor tot 200 de oameni, vezi infra!

15. DL 13376; *A Szörény Bánság és Szörény Vármegye története*, vol. III (*Oklevéltár I. kötet*), ed. Pesty Frigyes, Budapesta 1878, p. 35-36, nr. 47 și p. 39-41, nr. 49.

16. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, p. 84.

17. Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 53.

18. Diploma lui Ladislau Postumul pentru Iancu de Hunedoara, din 30 ianuarie 1453: DL 37618; Gróf Teleki József, *Hunyadiak kora Magyarországon*, vol. X, Pesta, 1853, p. 347-356, nr. 174 (în continuare: Teleki, *Hunyadiak kora*, X); istoricul Engel Pál consideră că Francisc Tallóci a fost

capturat de otomani prin martie-aprilie 1439 și că Iancu de Hunedoara a devenit ban înainte de 9 mai 1439, vezi Engel Pál, *Hunyadi pályakezde*, în *Nobilimea românească din Transilvania-Az erdélyi román nemesség*, ed. Marius Diaconescu, Satu Mare, 1997, p. 102. Problema este că diploma regelui Albert din acea dată nu îl atestă pe Iancu de Hunedoara în calitate de ban, ci menționează numai că cele patru cetăți din Banatul de Severin se aflau „în mâinile” sale și ale fratelui său Ioan cel Tânăr, vezi DL 13376.

19. Diploma de donație nu s-a păstrat dar acordarea celor trei cetăți de către Albert de Habsburg lui Iancu de Hunedoara, este atestată de diploma de împăcare dintre Ladislau Postumul, fiul regelui Albert, și Elisabeta Szilagy, văduva guvernatorului, din iunie-iulie 1457, vezi *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. II/2, ed. N. Densușianu, București, 1891 p. 89, nr. 77 (în continuare: Hurmuzaki II/2); aceeași informație au transmis-o atunci și dregătorii Ungariei magistratului din Bardejov (Slovacia), vezi Georgius Fejér, *Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, regni Hungariae gubernatoris*, Buda, 1844, p. 231—233, nr. 81 (în continuare: Fejér, *Genus*).

20. Cîmpeanu, *Ex bono tirone miles fortissimus*, în curs de apariție.

21. DL 13438; Hurmuzaki I/2, p. 657-658, nr. 558.

22. DL 13577; Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, I, p. 101-105, nr. 30

23. Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale 895-1526*, Cluj-Napoca, 2006, p. 303-305.

24. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, p. 90-92.

25. Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 53.

26. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, p. 92.

27. DL 37618; Teleki, *Hunyadiak kora*, X, p. 347-356, nr. 174.

28. Engel Pál, *János Hunyadi: The Decisive Years of His Career, 1440-1444*, în *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, ed. János M. Bak, Béla K. Kiraly, New York, 1986, p. 103-123 (pentru urmările războiului civil asupra carierei lui Iancu de Hunedoara, mai ales p. 116-119).

29. Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, vol. I, p. 53.

30. Ernst Werner, *Die Geburt einer Grossmacht - die Osmanen (1300-1401)*, ed. a 3-a, Berlin, 1978, p. 111-112; John Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad. The Ottoman-Christian Conflict from 1438-1444*, Leiden-Boston, 2012, p. 96-102 (în continuare: Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad*).

31. Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum I. Textus*, ed. Erzsebet Galantai, Gyula Kristo, Budapesta, 1985, p. 245 (în continuare: Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I); Bonfini, *Decades*, III, liber IV, p. 103-104.

32. *Ibidem*; cf. documentul din 9 iunie 1441, când Iancu de Hunedoara se afla la Timișoara, vezi DL 55237; *Diplome privind istoria Comitatului Timiș și a orașului Timișoara! Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*, vol. I kötet II 1430-1470, culese de/Anyagát gyűjtötte Pesty Frigyes,

ediție, note comentarii/Magyarázó jegyzetekkel kiadta Livia Magina, Adrian Magina, Cluj-Napoca, 2014, p. p, 123, nr. 91.

33. Bonfini, *Decades*, III, liber IV, p. 104.

34. Călăreții mercenari din slujba lui Iancu de Hunedoara sunt atestați deja în 1437 și 1439, vezi *supra!* În ceea ce privește familiarii din banderiuul voievodului, vezi decretul lui Sigismund de Luxemburg în 12 martie 1435, care prevede că prelații și baronii regatului trebuiau să întrețină banderiuul propriu, care să opereze alături de armata regală sau să intervină acolo unde armata regală nu putea ajunge. Banderiile prelaților și ale baronilor erau formate din mercenari și din membrii ai micii nobilimi (*familiares* sau *servientes*), care se aflau în slujba lor. Nobilimea mică și mijlocie, care nu se afla în serviciul prelaților sau a baronilor, era obligată să meargă la arme sub steagul comitatului de care aparțineau. Separat, era recrutată miliția portală: nobilii trebuiau să recruteze câte un arcaș călare pentru fiecare 33 de iobagi deținuți, nobilii care nu aveau 33 de iobagi trebuiau să se asocieze pentru a recruta un arcaș călare în aceeași cheie. Miliția portală opera fie în banderiuul unui prelat sau baron, fie sub steagul comitatului de care aparținea stăpânul/stăpâniilor lor. În ceea ce privește mobilizarea nobilimii și a miliției portale, cf. aceluiași decret, regiunile de graniță afectate de invazii erau obligate la mobilizare generală pentru a respinge atacul, vezi art. 1 și 2 ale Decretului, în *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary/Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*, vol. II 1301-1457, ed. János M. Bak; Pál Engelm James Ross Sweeney, Salt Lake City, 1992, f. 77-78.

35. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, p. 96.

36. Bonfini, *Decades*, III, liber IV, p. 104.

37. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 243-244.

38. Bonfini, *Decades*, III, liber IV, p. 104-105; în cazul acestei campanii Bonfini nu își menționează izvoarele, dar când descrie campania lui Iancu de Hunedoara împotriva lui Șehabeddin, în Țara Românească (septembrie 1442), cronicarul arată fără echivoc că știe efectivele enorme ale otomanilor de la cei care au participat la campanie, iar finalul bătăliei i-a fost descris de veteranii care se aflau atunci în solda voievodului, vezi *ibidem*, liber V, p. 119 și 125: *ex his, qui prima sub eo [= Corvini] stipendia fecerunt, audivimus...*

39. Diploma din 8 octombrie 1441: DL 44323; Hurmuzaki, I/2, p. 677-680, nr. 574.

40. Diploma din 17 aprilie 1443: DL 13718; DRH. D., I, p. 372-373, nr. 269 (fragment).

41. József Gelcich, Lajos Thallóczy, *Ragusa és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára*, Budapesta, 1887, p. 437-438.

42. *Ibidem*, p. 439.

43. Pentru demnitatea de sangeachei de Kruševac János Thuróczy, *Chronicle of the Hungarians*, translation by Frank Mantello, Foreword and Commentary by Pál Engel, Bloomington, Indiana, 1991, p. 126, nota 323; demnitatea de mirahor este atestată de cronicarul Mehmed Neşri în *Djihannuma. Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 121; alt contemporan, Orudj bin Adil, îl numește

simplic „bei de margine”, fără a specifica numele beilăcului său, vezi *ibidem*, p. 53, iar Idris Bitlisi, tot contemporan, îl numește „unul dintre emirii cei vestiți”, *ibidem*, p. 169.

44. Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 53.

45. *Tavgii* și *akângii* atestați în *ibidem*, p. 54; *akângii* sunt atestați și în cronică lui Sa'adeddin, *Tadj-üt-Tevarih*, în *Cronici turcești...*, I, p. 311.

46. DL 13718; DRH. D., I, p. 372-373, doc. 269.

47. *Ibidem*, p. 379-383, doc. 274: În diploma de danie a despotului Gheorghe Brankovici pentru Iancu de Hunedoara, este menționată victoria voievodului Transilvaniei împotriva lui *Mysithbeg, capitaneum ipsius potentie Turcorum, cum aliis multis waiuodis...* (subl. n.).

48. Izvoarele oferă foarte puține detalii privitoare la itinerariul invadatorilor otomani. Propunem acest traseu pornind de la premisa că baza de acțiune a otomanilor a fost Kruševac, sangeacheilăcul lui Mezid Beg, și că aceștia au trecut prin Țara Românească (cf. Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 53), pe cea mai scurtă cale spre Transilvania, adică prin Oltenia actuală. Presupunem că au intrat în Transilvania prin același pas prin care au încercat să iasă, adică pe la Poarta de Fier, unde au și fost înviși de trupele lui Iancu de Hunedoara. Un argument în plus pentru intrarea otomanilor prin Poarta de Fier a Transilvaniei este zona afectată de invazie, adică sud-vestul provinciei.

49. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 244; Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 107.

50. Tamás Pálosfalvi, *Az 1442. márciusi török hadjárat. Adalékok Hunyadi János első törökellenes harcaihoz*, în „Történelmi Szemle” XLIII (2001), 1-2, p. 43-54 - mulțumim pe această cale colegei Julia Derzsi pentru traducerea acestui material (în continuare: Pálosfalvi, *Az 1442. márciusi török hadjárat*); reluat pe scurt în Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, p. 98.

51. DL 13718 DRH. D., I, p. 372-373, doc. 269.

52. Cf. Pálosfalvi, *Az 1442. márciusi török hadjárat*, p. 44-45.

53. *Ibidem*, p. 51.

54. Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 107-108: Bonfini plasează mobilizarea generală a țării după bătălia de la Sântimbru (18 martie 1442), dar e imposibil ca oastea să se fi mobilizat și pregătit de luptă în numai patru zile, când a învins asupra lui Mezid Beg la Poarta de Fier (22 martie 1442). E sigur, deci, că ordinul de mobilizare a fost dat înainte de prima bătălie cu turcii și că oastea s-a adunat chiar în timpul bătăliei, în timpul căreia voievodul Transilvaniei a avut la dispoziție doar un mic contingent.

55. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 244-245: *ad campum ville Sancti Emerici prevenerunt*; pentru locația și data bătăliei vezi Pálosfalvi, *Az 1442. márciusi török hadjárat*, p. 46.

56. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 244-245; Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 107-108 (aici apare detaliul despre careul de luptă al creștinilor, aflat de cronicare cel mai probabil de la veterarii bătăliei); DL 13718 DRH. D., I, p.

- 372-373, doc. 269 (documentul confirmă detaliul despre atacul „pe neașteptate” al otomanilor).
57. Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, vol. I, p. 53.
58. Thuróczy, *Chronicle of the Hungarians*, p. 127, nota 326.
59. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 245; J. Teleki, *Hunyadiak kora*, vol. X, p. 347-356, doc. CLXXIV: în diploma de danie a regelui Ladislau Postumul pentru Iancu de Hunedoara, din 30 ianuarie 1453, sunt menționate luptele voievodului Transilvaniei cu turcii, inclusiv bătălia cu Mezid Beg, împotriva căria i-a avut alături pe *illarum parciun* [Transiluanas] *gentibus* (p. 350); la fel și în diploma similară, emisă în aceeași zi, vezi: *ibidem*, p. 356-363, doc. CLXXV (p. 359).
60. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 245; Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 108; Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 53.
61. *Ibidem*.
62. DL 13718; DRH. D, I, p. 372-373, doc. 269; cf. locația și data bătăliei, stabilite cu exactitate în istoriografia maghiară de Ottokar Székely în 1919, la Pálosfalvi, *Az 1442. márciusi török hadjárat*, p. 47; sub nicio formă nu poate fi acceptată interpretarea cf. căreia a doua bătălie dintre Iancu de Hunedoara și Mezid Beg a fost lângă Sibiu! vezi Emanuel Constantin Antoche, Güneş İşiksel, *Les batailles de Sibiu et de la rivière de Ialomiția*, în *Between Worlds 2. „Extincta est lucerna orbis”: John Hunyadi and his Time*, ed. Ana Dumitran, Loránd Madly, Alexandru Simon, Cluj-Napoca, 2009 p. 413-414 (în continuare: Antoche-Işiksel, *Les batailles*).
63. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 245-246; Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 108-110; Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 53-54.
64. DL 13718; DRH. D., vol. I, p. 372-373: ... *gloriosam dono domini ultionem revexit*.
65. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 246.
66. Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 110.
67. Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 54.
68. Idris Bitlisi, *Heşt Behişt*, în *ibidem*, p. 169 (expunere destul de confuză); Sa'adeddin, *Tadj-üt-Tevarih*, în *ibidem*, p. 312; Mehmed bin Mehmed, *Nubet-üt-Tevarih ve l'-Ahbar*, în *ibidem*, p. 404 (expunere confuză); Kodja Husein, *Beda'I Ul-Veka'I*, în *ibidem*, p. 449-450;
69. Izvorul principal al evenimentelor petrecute în Țara Românească în primăvara-vara anului 1442 este raportul franciscanului *Barthelemy de Jennes* către priorul Ordinului Sf. Ioan din Ierusalim, emis 3 februarie 1443, vezi Nicolas Iorga, *Les aventure "sarrazines" des français de Bourgogne au XVe siècle*, în "Mélanges d'histoire générale", tirage à part, Cluj, 1926, p. 35-36 (în continuare: Iorga, *Les aventure "sarrazines"*); cf. Jehan de Wavrin, *Anciennes Chroniques d'Angleterre* (fragmente traduse în engleză), în Colin Imber, *The Crusade of Varna, 1443-1444*, ASHGATE, 2006, p. 107-109 (în continuare: Wavrin, *Anciennes Chroniques*); suspiciunea otomanilor și arestarea lui Vlad Dracul și a fiilor săi la Aşik-Paşa-Zade, *Tevarih-I Al-I Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 88; Mehmed Neşri, *Djihannuma. Tevarh-I Al-I Osman*, în *ibidem*, p. 121; Idris Bitlisi, *Heşt Behişt*, în *ibidem*, p. 169; Sa'adeddin, *Tadj-üt-Tevarih*, în *ibidem*, p. 311
70. Wavrin, *Anciennes Chroniques*, p. 107-109.
71. Iorga, *Les aventure "sarrazines"*, p. 35-36 (raportul lui *Barthelemy de Jennes*).
72. DL 13718; DRH D, I, p. 372-373, nr. 269 (diploma regelui Vladislav din 17 aprilie 1443).
73. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 246; Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 110.
74. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, p. 100-102; pentru componența oștii lui Şehabeddin vezi cronicile otomane citate în nota următoare.
75. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 247; Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 119; Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 54; Aşik-Paşa-Zade, *Tevarih-I Al-I Osman*, în *ibidem*, p. 88-89; Mehmed Neşri, *Djihannuma. Tevarh-I Al-I Osman*, în *ibidem*, p. 121-122; Idris Bitlisi, *Heşt Behişt*, în *ibidem*, p. 170-171; anonimă *Tevarih-I Al-I Osman*, în *ibidem*, p. 182; Lütfi Paşa, *Tevarih-I Al-I Osman*, în *ibidem*, p. 239-240; Sa'adeddin, *Tadj-üt-Tevarih*, în *ibidem*, p. 312-313; Mustafa Ali, *Künh-ül-Ahbar*, în *ibidem*, p. 344-345; Mehmed bin Mehmed, *Nubet-üt-Tevarih ve l'-Ahbar*, în *ibidem*, p. 404; Kodja Husein, *Beda'I Ul-Veka'I*, în *ibidem*, p. 450.
76. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 247.
77. Toate aceste categorii de oșteni sunt enumerate de Bonfini, care și-a cules informațiile de la veteranii bătăliei, vezi Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 120 și 123.
78. Nu se poate stabili locul prin care oastea lui Iancu de Hunedoara a trecut în Țara Românească. De curând s-a presupus, fără sprijin documentar, că oastea creștină s-a concentrat la Sibiu și a trecut prin pasul Turnu Roșu, vezi Antoche-Işiksel, *Les batailles*, p. 419.
79. Idris Bitlisi, *Heşt Behişt*, în *Cronici turcești...*, I, p. 171; Kodja Husein, *Beda'I Ul-Veka'I*, în *ibidem*, p. 450 (Basarab al II-lea este confundat cu Vlad Dracul).
80. Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 54; Aşik-Paşa-Zade, *Tevarih-I Al-I Osman*, în *ibidem*, p. 88-89; Mehmed Neşri, *Djihannuma. Tevarh-I Al-I Osman*, în *ibidem*, p. 121-122; Idris Bitlisi, *Heşt Behişt*, în *ibidem*, p. 170-171; anonimă *Tevarih-I Al-I Osman*, în *ibidem*, p. 182; Lütfi Paşa, *Tevarih-I Al-I Osman*, în *ibidem*, p. 239-240; Sa'adeddin, *Tadj-üt-Tevarih*, în *ibidem*, p. 312-313; Mustafa Ali, *Künh-ül-Ahbar*, în *ibidem*, p. 344-345; Mehmed bin Mehmed, *Nubet-üt-Tevarih ve l'-Ahbar*, în *ibidem*, p. 404; Kodja Husein, *Beda'I Ul-Veka'I*, în *ibidem*, p. 450; iscoadele (*exploratores*) lui Şehabeddin sunt menționate de Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 120.
81. Antoche-Işiksel, *Les batailles*, p. 420; Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, p. 103.
82. S-a considerat recent că descrierea lui Bonfini, scrisă la jumătate de secol după evenimente, este anacronică și că prezintă, mai degrabă realități militare de la sfârșitul

- domniei lui Matia Corvinul, vezi Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, p. 103; totuși, narațiunea lui Bonfini nu poate fi ignorată, cronicarul arată fără echivoc, de două ori, că despre *aceste* evenimente a auzit de la cei care au participat la luptă: Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 119 și 125
83. Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 247.
84. Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 120, 123-125; pe scurt, victoria este prezentată și de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, I, p. 247; despre formațiunea de luptă a creștinilor, cu pedestrima grea în centru și cavaleria înzăuată pe flancuri dar și despre luptele crâncene pe flancuri, vezi și Orudj bin Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, în *Cronici turcești...*, I, p. 54; despre distrugerea liniilor de luptă ale otomanilor și lupta care a durat până la lăsarea seriei DL 13718; DRH D, I, p. 372-373, nr. 269 (diploma regelui Vladislav din 17 aprilie 1443).
85. Vezi trimiterile de la nota 80.
86. Bonfini, *Decades*, III, liber V, p. 125.
87. DL 13718; DRH D, I, p. 372-373, nr. 269 (diploma regelui Vladislav din 17 aprilie 1443).
88. DL 13785 și DL 13786; DRH D, I, p. 379-383, nr. 274.
89. DL 13718; DRH D, I, p. 372-373, nr. 269; editorii identifică *Vzura* cu *Ozora*, care este în centul Ungariei!
90. Raport raguzan către senatul Veneției, din 16 decembrie 1442, vezi Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*. Troisième série, Paris, 1902, p. 105-106, nota 2; cf. Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad*, p. 291, nota 189; despre begul Turahan, *ibidem*, p. 98.
91. Camil Mureșan, Iancu de Hunedoara, ed. a II-a, București, 1968, p. 68-80; Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara*, București, 1974, p. 99-104.
92. DL 13718; DRH D, I, p. 372-373, nr. 269.
93. Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, p. 105 ff.; Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad*, p. 292.

Bibliography:

- Antoche, Emanuel Constantin, Işiksel, Güneş, Les batailles de Sibiu et de la rivière de Ialomița [The Battles of Sibiu and on the River Ialomița], in *Between Worlds 2. „Extincta est lucerna orbis”: John Hunyadi and his Time*, eds. Ana Dumitran, Loránd Madly, Alexandru Simon, Cluj-Napoca, 2009, p. 405-426.
- Barany, Attila, King Sigismund of Luxemburg and the preparations for the Hungarian crusading host of Nicopolis (1386-396), in *Partir en croisade à la fin de Moyen Âge. Financement et logistique*, eds. Daniel Baloup and Manuel Manuel Sánchez Martínez, Toulouse, 2015, p. 153-178.
- Cîmpeanu, Liviu, “Ex bono tirone miles fortissimus, ex milite imperator optimus emersit”. Reflections on the beginnings of John Hunyadi’s career, in *Politics and Society in Central and South-Eastern Europe. 13-th – 16-th Centuries*, ed. Zoltan Iusztin, Cluj Napoca, 2019, in print.
- Dan, Mihail P., Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara [A Standard-Bearer of the Anti-Ottoman Fight. John Hunyadi], Bucharest, 1974.
- Engel, Pál, János Hunyadi: The Decisive Years of His Career, 1440-1444, in *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, eds. János M. Bak, Béla K. Kiraly, New York, 1986, p. 103-123.
- Engel, Pál, Hunyadi pályakezdése [The Early Career of John Hunyadi], in *Nobilimea românească din Transilvania-Az erdélyi román nemesség [The Romanian Nobility of Transylvania]*, ed. Marius Diaconescu, Satu Mare, 1997, p. 91-109.
- Engel, Pál, Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale 895-1526 [The Realm of St. Stephen. The History of Medieval Hungary], Cluj-Napoca, 2006.
- Jefferson, John, The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad. The Ottoman-Christian Conflict from 1438-1444, Leiden-Boston, 2012.
- Kupelwieser, Leopold, Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács [The Fights of Hungary with the Ottomans up to the Battle of Mohács], Vienna-Leipzig, 1899.
- Minea, Ilie, Vlad Dracul și vremea sa [Vlad Dracul and his Age], Iași, 1928.
- Mureșan, Camil, Iancu de Hunedoara [John Hunyadi], 2-nd edition, Bucharest, 1968.
- Pálosfalvi, Tamás, Az 1442. márciusi török hadjárat. Adalékok Hunyadi János első törökellenes harcaihoz [The Ottoman Campaign of March 1442. Remarks on the first Anti-Ottoman Struggles of János Hunyadi], in „Történelmi Szemle” [„Historical Review”], XLIII (2001), 1-2, p. 43-54.
- Pálosfalvi, Tamás, From Nicopolis to Mohács. A History od Ottoman-Hungarian Waefare, 1389-1526, Leiden-Boston: Brill, 2018.
- Rezachevici, Constantin, Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881 [The Critical Chronology of the rulers of Wallachia and Moldavia, a. 1324 – 1881], vol. I, secolele XIV-XVI [14-th – 16-th centuries], Bucharest, 2001.
- Szakály, Ferenc, Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács, in „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae”, XXXIII (1), 1979, p. 65-111.
- Werner Ernst, Die Geburt einer Grossmacht - die Osmanen (1300-1401) [The Birth of a Great Power – the Ottomans], 3-rd edition, Berlin, 1978.
- Wertner Mór, Magyar hadjáratok a XV. század első felében [Hungarian campaigns in the first half of the 15-th century], in „Hadtörténelmi közlemények” [„Quarterly of Military History”], vol. XII, 1911, p. 63-76, 251-276, 410-448, 537-574.